

TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA
TERMINOLOGIJA III Tūkstantmečio pradžioje

2003 metų spalio 7–8 dienomis Vilniuje vyko tarptautinė mokslinė konferencija *Terminologija III tūkstantmečio pradžioje*. Jos organizatoriai – Lietuvos kalbos instituto Terminologijos centras ir Latvijos universiteto Latvų kalbos institutas. Pranešimai skaityti lietuvių, anglų ir rusų kalbomis. Konferenciją atidarė ir sveikinimo žodį tarė Lietuvos kalbos instituto direktorė Jolanta Zabarskaitė.

Latvų kalbos instituto Terminologijos skyriaus vadovė Valentīna Skujina skaitė pranešimą apie tarptautinių žodžių semantikos pasikeitimus šiuolaikinėje terminijoje. Ji nurodė, kad neretai tarptautinių žodžių, kilusių iš graikų ir lotynų kalbų, reikšmės skirtingose kalbose nesutampa. Jų semantikos koregavimas – vienas iš būdų šiems skirtumams panaikinti. Pranešėja kalbėjo ir apie naujųjų skolinių iš anglų kalbos semantikos pažeidimus. Nors žodis paprastai pasiskolinamas kuria nors viena reikšme, bet, laikui bėgant, atsiranda ir daugiau reikšmių, ateinančių iš originalo kalbos. Kalba skurdinama, kai tam tikros srities skoliniai braunasi ir į kitas sritis, nes jie dažnai išstumia anksčiau vartotus žodžius. Skolinių, kurių semantinis tikslumas lyginant su originalu pažeistas, gana daug. Tai, anot terminologės, rodo skolinimosi prasmės nesuvokimą, t. y. iškreipia pačią skolinimosi esmę ir kartu skatina nesusikalbėjimą.

Lietuvių kalbos instituto mokslininkas Stasys Keinys pranešime *Terminologijos būklė, vaidmuo ir rūpesčiai ties tūkstantmečių riba* pirmiausia apžvelgė lietuvių terminologijos raidą. Jis teigė, kad per XX a. labai pagausėjo terminų ir vis daugiau jų patenka į plačiąją vartoseną. Anot pranešėjo, terminija vis labiau artėja prie įvardijamosios kalbos sistemos centro. Kai kurie terminų žodynai ir beveik visi terminų ir kitokie standartai yra verstiniai, dalis naujosios lietuvių terminijos yra svetima lietuvių kalbai, nesuprantama, nemotyvuota. Pranešime pabrėžta, kad būtina sukurti kalbinio ir terminologinio visų sričių specialistų, dirbančių terminologijos darbą, lavinimo sistemą, plačiai svarstyti valstybinę kalbos ir terminologijos politiką.

Pranešimą apie lietuvių terminografijos istoriją skaitė Jonas Klimavičius. Jis iškėlė šių dienų sunkumus ir uždavinius. Nors terminų žodynų, atkūrus nepriklausomybę, išėjo apie 200, tačiau šis kiekis neparodo esmės. Seniai neatnaujinti fizikos, medicinos, politechnikos, geografijos, geologi-

jos žodynai, nėra kapitalinio teisės terminų žodyno, be to, ne visi žodynai parengiami kokybiškai. Terminografijos darbas Lietuvoje nelaikomas moksliniu, – pabrėžė J. Klimavičius.

Kas bendra tarp terminų ir onimų (tikrinių žodžių), svarstė Latvijos kalbininkas Ojāras Bušas. Viena iš terminologijos mokyklų neigia terminų priklausymą leksikos sistemai, o dauguma onomastikos specialistų teigia, kad onimai neturi leksinės reikšmės. Daugybė terminų ir onimų, pasak O. Bušo, sukuriama „čia ir dabar“ (jie yra sąmoningo įvardijimo rezultatas). Be to, tiek terminų, tiek onimų didžioji dalis priklauso kalbai kaip kalbėjimui (parole), o ne kaip sistemai (lingua), tad šia prasme jie nėra kalbos elementai. Terminus ir onimus suartina ir jų semantinė specifika (tiksliai nustatytas denotatas, kvazisinonimija), taip pat leksemos, dėl kurių priklausymo terminologijai ar onomastikai vienos nuomonės nėra (pvz., *internetas* ar *Internetas*).

Angelės Kaulakienės pranešimo tema – naujų terminų įsigalėjimo trukmė ir pastovumo principas. Iš karto įsigalėję terminai rodo tinkamą kitakalbio termino atitikmens parinkimą. Tokių terminų pastovumas, kaip teigė pranešėja, yra tiesiogiai proporcingas jų įsigalėjimo trukmei, o terminų, įsigalėjusių per kelerius metus, pastovumas atvirkščiai proporcingas jų įsigalėjimo trukmei. Pastarųjų įsigalėjimo trukmė nustatoma iš sinonimų ar variantų. Pranešėja nurodė tris terminų įsigalėjimo trukmę lemiančius veiksnius: lingvistinius, interlingvistinius ir ekstralingvistinius.

Konferencijoje buvo kalbama ir apie atskirų mokslo, technikos ir kitų visuomenės gyvenimo sričių terminus. Latvijos mokslininkų Jurio Borzovo ir Ilzės Ilziņas pranešime aptarti sunkumai sudarant informacinių ir ryšių technologijų terminus (tai gana neseniai susijungusios sritys – informacinių technologijų ir telekomunikacijų). Šiuos terminus reikia kurti greitai, kitaip vietoj jų įsigalės kokie nors substitutai (kartais net slengas ar latviškai transkribuoti angliški terminai). Problemų atsiranda ir dėl to, kad informacinių technologijų terminai buvo kuriami remiantis angliškais šios srities terminais, o telekomunikacijų terminai pasiskolinti iš rusų terminologijos. Sunkumų kyla, kai angliškam terminui yra parenkamas latviškas atitikmuo, nors sąvoka nėra aiški, termino esmė ir vartojimas nėra griežtai apibrėžti. Be to, aprobuoti ir gana ilgai vartoti informacinių technologijų terminai telekomunikacijose yra įgavę kitą, dažnai net nepanašią, reikšmę. Autoriai nurodė dešimt svarbiausių šios srities latvių terminijos kūrimo rekomendacijų.

Latvių kalbininkė Iveta Pūtelē kalbėjo apie latvių kalbos profesijų pavadinimus. Pranešėja nurodė tris pagrindines problemas, su kuriomis susiduriama kuriant naujus profesijų pavadinimus: 1) darinių ir skolinių santykis; 2) profesijų pavadinimų ir jų atitikmenų kita kalba derinimas; 3) terminų ir nomenklatūros kūrimo principų derinimas. Ji pabrėžė, kad profesijų pavadinimams poveikio daro ne tik lingvistiniai, bet ir ekstralingvistiniai veiksniai.

Gita Kazlauskaitė skaitė pranešimą apie lietuvių fonetikos terminų antonimiją. Ji pažymėjo, kad antoniminiai fonetikos terminai yra susiję kontradikcinės, kontrarinės arba vektorinės priešybės santykiais; kai kurios antoniminių terminų poros turi ir sinonimų. Nemažai antoniminių fonetikos terminų (ar tik jų dalių) laikomi antonimais ir bendrinės kalbos atžvilgiu. Savitesni antoniminiai terminai su priešdėliu *ne-* (pvz., *lūpinis priebalsis* – *nelūpinis priebalsis*).

Apie latvių ir lietuvių stilistikos terminus kalbėjo Regina Kvašytė. Ji išskyrė šešias stilistikoje vartojamų terminų grupes, aptarė terminų kilmę, struktūrą, sinonimiją. Anot pranešėjos, lietuvių ir latvių stilistikos terminai yra gana gerai sutvarkyti.

Jurgita Mikelionienė nagrinėjo iš VDU Kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstyno surinktų filosofijos terminų sinonimiją. Pranešime pristatytas terminų sinonimų, sinoniminio ryšio tarp filosofijos leksemų paieškos metodas, paremtas konektorių analize, aptartos sinonimų rūšys, kilmė, darybos priemonės. Tiesa, pripažinta, kad automatinio žodžių grupavimo metodu aptinkama ir daug ne terminų.

Loretos Alešiūnaitės, Vytauto Gedrimo, Elenos Molytės pranešimas – *Kai kurių anatomijos terminų kaita ir pastovumo principas*. Kalbėta apie priešdėlių *pa-* ir *po-*, įvardžiuotinių formų, dalyvių, jungiamųjų balsių *a* ir *i*, priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžių vartojimą sudarant anatomijos terminus, šios srities terminų lietuvinimą ir kt. Atkreiptas dėmesys į vartosenos nenuoseklumus, nepakankamai aiškius kai kurių raiškos formų pasirinkimo kriterijus (pvz., *kylančioji aorta* ar *kylamoji aorta*).

Kai kuriuos mokslo ir technikos terminus, reiškiančius veiksmą (vyksmą), savybę (dydį), fizikinį dydį ar veiksmo rezultatą, analizavo Valerijonas Žalkauskas. Jis nurodė terminus, kuriuos, jo nuomone, reiktų keisti, tikslinti, pasiūlė keletą naujadarų. Vėl kelta jau sena diskusija dėl terminų su priesaga *-tis*, pvz., *baigtis*, *įeitis*, *įvestis*, *keltis* ir pan. Pranešėjas teigė,

kad jie netinka veiksmui pavadinti, tačiau buvo prieštaraujančių (argumentai, pavyzdžiui, *atimtis, sudėtis*).

Sporto terminų kūrimo tendencijoms ir vartojimo problemoms skirtas Genovaitės Irtmonienės ir Albinos Pribušauskaitės pranešimas. Kalbėta apie jau tradiciniais tapusius terminus ir apie naujuosius, dažniausiai skolinius, kurių taisiniai kartais nelengvai įsigali.

Grażina Akelaitienė svarstė, ar reikalingas terminas *raktažodis*, vartojamas anotacijose. Jos nuomone, jis semantiškai nemotyvuotas, akiai sudarytas pagal atitinkamą anglų kalbos žodį, tad anotacijose neteiktinas vartoti. Pranešėja peikė ir *raktažodžio* sinonimus *prasminis žodis, reikšminis žodis*, nes kiekvienas žodis turi reikšmę ar prasmę. Anot G. Akelaitienės, čia tiktų vartoti žodžių junginį *svarbiausios sąvokos*. Diskusijoje iškilo ir kitas tinkamas siūlymas – *esminis žodis* (jį pranešime minėjo ir S. Zajankauskas).

Nemažai dėmesio konferencijoje skirta ir terminologijos istorijai. Du pranešimai skaityti apie XIX a. lietuvių botanikos terminiją. Roberto Gedrimo pranešimas – *Sudurtiniai žiedinių augalų pavadinimai J. A. Pabrėžos veikale* Taislės Augumynis. Jis nustatė, kad didžiausią šio veikalo, kuriame pirmą kartą lietuviškai aprašyta Žemaitijos augalija, augalų genčių pavadinimų (darinių) dalį sudaro dūriniai, bet tik ketvirtadalis visų dūrinių vartojama dabartinėje botanikos terminijoje. Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro vadovė Albina Aukšoriūtė aptarė ir palygino L. Ivinskio sukurtus augalų vardus jo *Lenkų–žemaičių kalbų žodyne* ir moksliniame veikale *Prigimtūmenė*. Beveik pusei augalų viename rankraštyje duotas vienoks pavadinimas, kitame – kitoks.

Apie tarpukario Lietuvos civilinės teisės vienažodžius terminus kalbėjo Alvydas Umbrasas. Savo pranešime jis lygino anuomet Lietuvoje galiojusią Rusijos įstatymų vertimus į lietuvių kalbą.

Eglės Makariūnienės ir Angelės Kaulakienės pranešime pažvelgta į gamtos mokslų terminus ir naujadarus dviejose Stasio Dabušio (1898–1974) – kalbininko ir vertėjo – knygos. Dauguma S. Dabušio naujadarų neprisigijo, tačiau dalis jo terminų ir dabar vartojami fizikoje (pvz., *atšvaitas, kištukas*).

Technologijos mokslų atstovai Stasys Žebrauskas ir Rimantas Jonas Mukulys nagrinėjo profesoriaus Leono Kaulakio (1903–1987) vartotus elektrotechnikos terminus. Pranešime nurodyta, kurie terminai vartojami ir dabar, kurie jau nebevartojami arba vartojami retai, plačiau aptarti terminai *laidumas* ir *varžumas*.

Stasys Zajankauskas pranešime *Apie terminų tvarkybos skubą* įvardijo ir aptarė tokias šių dienų terminologijos problemas, kaip pažodinį vertimą, nepagrįstą terminų lietuvinimą, prigijusios terminų sistemos nepaisymą, skubotą aprobavimą ir kt. Jo nuomone, ne vienas terminų tvarkymo darbas daromas paskubomis, mažai tevertinamas. Pranešėjas kritikavo kai kuriuos žodynų, ypač standartų, terminus. Dėl keleto iš jų įsiliiepsnojo karšta diskusija, pavyzdžiui, dėl siūlymo standartuose vartojamus *geležinkelių prietaikus* (angl. *railway applications*) keisti *pagalbinė geležinkelių įranga* ar *geležinkelių pagalbinės priemonės*. Aptartas ir dar vienas atitikmuo – *geležinkelių taikmenys*.

Nemažai diskusijų sukėlė Irmos Zeller pranešimas *Terminų atpažinimo tekстыne galimybės ir ypatumai*, kuriame kalbėta apie kompiuterinių terminų atpažinimo programų taikymą. Pranešėja supažindino su bendriausiu tokių programų veikimo modeliu. Pirmiausia sudaromas kandidatų į terminus sąrašas, o vėliau, taikant įvairius kriterijus, jis palaipsniui gryninamas – šalinamas balastas. Tačiau aišku viena – siekiant duomenų patikimumo ir kokybės neįmanoma išsiversti be žmogaus – tik kvalifikuotas specialistas galutiniam etape gali pripažinti ir patvirtinti kandidatus į terminus. Lietuvių kalbai tokių programų dar nėra sukurta, tačiau šia linkme dirbama. Nuo seno rankomis duomenis kaupiantys terminologai diskusijoje nepritarė kalbėtojos nuomonei, kad ateinant naujoms technologijoms iš esmės keičiasi terminologijos darbas. Tekstas buvo ir tebelieka pagrindinis tyrimo šaltinis – keičiasi tik jo apdorojimo metodika. Svarbiausia, ką gali duoti naujos technologijos, – darbo sparta, tačiau kokybės, deja, tai negarantuoja.

Estų mokslininkė Maire Raadik, planavusi kalbėti apie terminologijos veiklą Estijoje, į konferenciją neatvyko.

Terminologijos konferencija, Lietuvių kalbos institute įvykusi po trylikos metų pertraukos, buvo aktyvi: dvi dienas diskutuota, siūlyti terminai ar tiesiog dalytasi nuomonėmis. Jos rezultatai, kaip apibendrinamas kalbėjo J. Klimavičius, bus ilgai apmąstomi. Išleistas konferencijos pranešimų tezių rinkinys.

Asta MITKEVIČIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-2055
E. paštas termin@kti.mii.lt

Alvydas UMBRASAS
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-2055
E. paštas Alvydas@lki.lt

Gauta 2003-11-18